

Ślady obecności arabskiej w sztuce Półwyspu Iberyjskiego

Agata Szymaniak

Mgr teologii UKSW ze specjalnością misjologia (magisterium „Perspektywy chrześcijańskiej adaptacji ikebany w dialogu międzyreligijnym”), doktorantka II roku religiologii UKSW (publikacja *Elementy dialogu z wartościami chrześcijańskimi w sztuce buddyjskiej*), zainteresowania: dialog międzyreligijny na gruncie sztuki i duchowości, szczególnie w realiach japońskich.

Muzułmanie dotarli na Półwysep Iberyjski w 711 roku, kontynuując ekspansję z Afryki Północnej. Obszar niemal całej Hiszpanii (z wyjątkiem Asturii) opanowali w ciągu dwóch lat. Dynastia Omajjadów odebrała rządy władcom wizygockim. Okres kalifatu kordobańskiego uznaje się za złoty wiek arabskiej Andaluzji. Po 1009 roku, po upadku kalifatu, rozpoczął się czas *reyes de taifas* (książąt szeregu podzielonych posiadłości). W XI wieku była południowa Iberia stała się częścią imperium Almorawidów, a w XII wieku jeszcze potężniejszego – Almohadów. Postępująca równolegle rekonkwista chrześcijan doprowadziła ostatecznie do opuszczenia Półwyspu Iberyjskiego przez muzułmanów (1212 – zwycięstwo królów katolickich pod Las Navas de Tolosa, 1492 – zdobycie jedyne go pozostałego państwa Grenady).

Pięć wieków bytności muzułmańskiej w Hiszpanii znalazło odbicie w różnych dziedzinach sztuki użytkowej, a zwłaszcza w architekturze. Kontakty kulturowe rzutowały na przenikanie się stylów. Początkowo Arabowie czerpali z zastanych wzorców romańskich, jednak z biegiem czasu stworzyli formy bardziej samodzielne¹. Cechy wyróżniające budowle arabskie Półwyspu Iberyjskiego ze całego spectrum architektury muzułmańskiej to brak kopuł w bryle meczetu i orientacja

¹ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, [w:] I. Kunińska (red.), *Sztuka świata*, t. 4, Warszawa 1990, s. 216.

na południe – w możliwym kierunku pielgrzymki do Mekki. Kolejny etap stanowiła sztuka okresu *taifas* (księstw, m.in. Kordoby, Sewilli, Saragossy, Toledo, Malagi czy Grenady – by wymienić te najbardziej wpływowe)². Po asymilacji prawideł gotyku powstał specyficzny styl *mudejar* (arab. „ten, który pozostaje” – tak nazywano ludność muzułmańską pozostającą w Hiszpanii po czasie rekonkwisty)³. W końcowym okresie dostrzec można wpływy włoskie (jak na przykład w Sewilli, w pałacu księcia Alby)⁴.

Meczet w Kordobie⁵

1. Architektura sakralna

Do największych dzieł sztuki arabskiej w Hiszpanii należy meczet w Kordobie (arab. „światło świata”). Budowlę tę tworzą ponad 200 lat – za czterech władców, na miejscu bazyliki świętego Wincentego⁶. Meczet składał się z sali modlitwy podzielonej jedenastoma nawami. Rzędy kolumn podtrzymywały charakterystyczne podkowiaste łuki arkad w barwach czerwieni i bieli⁷. Kolumny miały przypominać gaj palm i wskazywać na nieskończoność. Ażurowy układ dwukondygnacyjnych łuków wykazywał zapożyczenia z rzymskiego akweduktu w Meridzie. Wnętrze zdobiły płaskorzeźby i mozaiki tradycji bizantyńskiej.

² G. Marçais, *Sztuka islamu*, Warszawa 1979, s. 124.

³ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s.121.

⁴ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 279.

⁵ Źródło: www.historiasztuki.com.pl [dostęp: 12.01.2012].

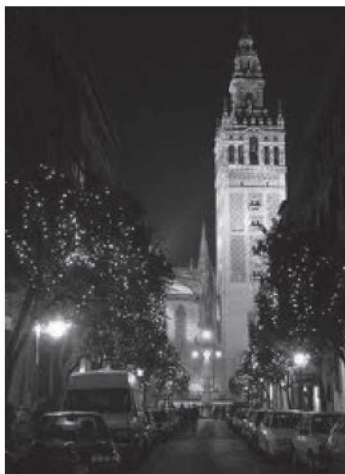
⁶ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 217.

⁷ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 129.

Wnętrze meczetu w Kordobie⁸

Za Omajjadów wzniesiono także dwa minarety kordobańskie, przekształcone na dzwonnice kościołów San Juan de los Caballeros i Santa Clara. Za taifas zapro-

jektowano oratorium Alfajeria w Saragossie⁹. W Sewilli rozpoczęto budowę meczetu, z którego ostała się La Giralda – wielki minaret o murach grubości 2,5 metra. Na szczyt prowadziły rampy, którymi, według kronikarzy, mogło jeździć obok siebie dwóch konnych¹⁰. Z XII wieku zachował się Casa de Mesa w Toledo¹¹.

La Giralda¹²

2. Architektura świecka

Plany Alkazaru w Sewilli (arab. al-kasr – „zamek”) wykreślono za Umajjadów¹³. Za władców chrześcijańskich poddano go jednak licznym przeróbkom. Dzisiaj z pierwotnych elementów można wyróżnić Patio de las Muñecas (Dziedziniec Lalek). Dekoracja przybrała tu formę koronkowych draperii ze stiuku. Użyto także *azulejos* – ceramicznej mozaiki.

Alkazar miał sięgać po Torre del Oro (Złotą Wieżę) nad rzeką, gdzie znajdował się skarbiec koronny¹⁴.

⁸ Źródło: www.national_geographic.pl [dostęp: 12.01.2012].

⁹ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 130.

¹⁰ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., 1990, s. 220.

¹¹ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 276.

¹² Źródło: www.spainonline.com [dostęp: 12.01.2012].

¹³ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 221.

¹⁴ Tamże, s. 221.

*Alkazar w Sewilli¹⁵**Torre del Oro¹⁶*

W XIV wieku, za Nasrydów – Jusufa I i jego syna Mahammada V, powstał pałac królewski – Alhambra w Grenadzie. Rezydencję umiejscowiono na jednym ze wzgórz nad doliną Rio Darro i równina

Vegi¹⁷. Nazwa alhambra („czerwona”) pochodzi od dominującej barwy fortecy¹⁸.

Alhambra¹⁹

¹⁵ Źródło: www.sevillaonline.es [dostęp: 12.01.2012].

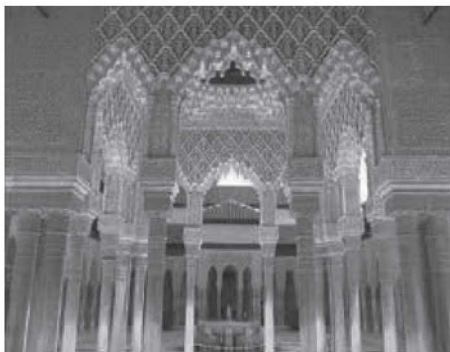
¹⁶ Źródło: www.destinosblog.es [dostęp: 12.01.2012].

¹⁷ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 205.

¹⁸ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., 1990, s. 222.

¹⁹ Źródło: www.trekexchange.com [dostęp: 12.01.2012].

Do najświetniejszych pomieszczeń należą: Sala Królów, zwana też Salą Sprawiedliwości, Sala Ambasadorów, Dziedziniec Mirtów i Dziedziniec Lwów²⁰. Przewodnym założeniem było stworzenie zapowiedzi raju na ziemi. Kunszt arabskiej dekoracji osiągnął tu pełnię: sztukaterie, arabeski i inskrypcje malowano i złocono. Sklepienia kopuł, stropy zdobiono stalaktytami ze stiuku (gr. *stalagmos* – „kropla”). Do wyposażenia należały również glazurowane płaskorzeźby i polichromowane boazerie; ważną rolę odgrywał światłocień. Zdobnictwo podporządkowano geometrii, panował rytm powtórzeń²¹.

*Dziedziniec Lwów w Alhambrze*²²

Stosowano motywy roślinne zaczerpnięte z tradycji antycznej – takie jak liść akanthu. Zielnik hiszpańsko-mauretański wzbogacono o gałązki palmowe²³. W zespół pałacowy organicznie wkomponowano wodę i zieleń. Liczne fontanny, baseny, łaźnie i sadzawki umiejscowiono w ogrodzie letnim Generalife (Dżannat al-Arif – „Ogród przełożonego muzyków”)²⁴.

*Generalife*²⁵

²⁰ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 206.

²¹ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., 1990, s. 224.

²² Źródło: www.thedora.com [dostęp: 12.01.2012].

²³ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 217.

²⁴ Tamże, s. 209.

²⁵ Źródło: www.e-ogrody.pl [dostęp: 12.01.2012].

Generalife²⁶

Na terenie Hiszpanii pozostało wiele tam i urzędzeń nawadniających z czasów arabskich. Miasteczka o charakterze muzułmańskim cechowały się krętymi, wąskimi uliczkami. Do zachowanych dzielnic w tym stylu należy Alfama w Lizbonie – jedyna ocalała po trzęsieniu ziemi w 1755 roku.

Z architektury militarnej, oprócz alkazarów, należy wymienić szereg cytadel i posterunków, wzniesionych za Omajjadów, jak na przykład forteca Conventual w Meridzie nieopodal nurtów Gwadiany²⁷.

3. Rzemiosło artystyczne

Sztuka okresu kalifów i taifas rozwinęła rzeźbę w kości słoniowej, marmurze i drewnie. W Kordobie X wieku, a następnie w Cuenca wytwarzano szkatułki na pachnidła i klejnoty²⁸. W Muzeum Archeologicznym w Madrycie przechowuje się najstarszą szkatułkę z motywem drzewa życia, parą gazel, jeleni i jaskółek²⁹. Produkowano także medaliony. Z brązu wykonywano odlewy – na przykład świeczniki (Elvira), później zdobione filigranem³⁰. W Muzeum Archeologicznym w Kordobie znajduje się słynny jelen z brązu.

Kordobański jelen z brązu³¹

Ceramika andaluzyjska bazowała na szkłe i fajansie. Dekorowano ją lustrami lub wyobrażeniami zwierząt. Kolorystyka utrzymywała się w gamie zieleni i brązu. Za ważny ośrodek ceramiki hiszpańsko-arabskiej uznawano Malagę (dzbany z lustrem pokryte błękitnymi ma-

²⁶ Źródło: www.fotos-paisajes.net [dostęp: 12.01.2012].

²⁷ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 140.

²⁸ Tamże, s. 149.

²⁹ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., 1990, s. 245.

³⁰ G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 149-152.

³¹ Źródło: www.es.wikipedia.org [dostęp: 12.01.2012].

lunkami)³². Snycerze XIV i XV wieku wytwarzali przedmioty z metalu z filigranem i emalią – części upręży i broń. Skórę złożono we wzór plecionki geometrycznej i wykorzystywano przy oprawie książek³³. Najpiękniejsze kobierce i tkaniny powstawały w Almerii. W kościele San Esteban de Gormaz w Sorii znajduje się lniana zasłona przetykana jedwabiem³⁴. Do najwspanialszych tkanin w sztuce światowej należy, wykonany w XV-wiecznej Grenadzie, płaszcz koronacyjny króla Sycylii³⁵.

Spuścizna kultury muzułmańskiej obejmowała także sferę duchową. Wspomnieć tu należy dokonania pracowni translatorskich w Toledo. Echa arabskie można też odnaleźć w brzmieniu nazw miejscowości hiszpańskich (większość rozpoczynających się od litery „A”). Tradycji Arabii, poprzez Hiszpanię, również wiele zawdzięcza średniowieczna poezja francuska.

~ . ~

Agata Szymaniak

Ślady obecności arabskiej w sztuce Półwyspu Iberyjskiego

Streszczenie

Artykuł prezentuje zarys spuścizny artystycznej muzułmanów pozostawionej na obszarze Półwyspu Iberyjskiego w okresie ekspansji i rozwoju kolejnych kalifatów (VIII-XV wiek). Wskazuje, jak na podłożu zróżnicowania kulturowego ówczesnego społeczeństwa następowało przenikanie się stylów (m.in. sztuka taifas, mudejar). Omawia nurty w architekturze sakralnej, świeckiej czy militarnej, przybliżając projekty, wzornictwo i metody zdobnicze. W opisie uwzględniono najbardziej spektakularne dokonania (La Giralda, Torre del Oro, Alhambra – Generalife), jak i mniej znane zabytki (Alfajeria w Saragossie, Casa de Mesa w Toledo, forteca Conventual w Meridzie). Przedstawienie wielości dziedzin stosowanego rzemiosła – od medalionów po kobierce – obrazuje, ile sztuka hiszpańska zawdzięcza wpływom arabskim. Dodane fotografie mają na celu pomóc uzmysłowić skalę osiągnięć budowniczych i kunszt dekoratorski. Przekrój ten opisuje zwięźle jedynie artefakty, sygnalizując tylko dorobek duchowy.

Słowa kluczowe: Arabowie, Iberia, Hiszpania, sztuka, architektura, zróżnicowanie kulturowe.

³² G. Marçais, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 221.

³³ Tamże, s. 218-221.

³⁴ Tamże, s. 155.

³⁵ J. Pijoan, *Sztuka islamu*, dz. cyt., s. 251.

Agata Szymaniak**The Traces of Arabian Presence in the Iberian Peninsula's Fine Arts****Abstract**

The present article describes the Muslims' artistic heritage left in the area of the Iberian Peninsula in the period of expansion and development of subsequent caliphates (from 8th to 15th century). It indicates how, on the foundation of cultural diversification of the society of those times, the infiltration of styles (the art of taifas, mudéjar – among others) occurred. It describes the particular trends in the sacral, secular or military architecture, accustoming the reader with the designs, patterns and ornamenting methods. The present article also takes into consideration the most spectacular achievements (La Giralda, Torre del Oro, Alhambra – Generalife) as well as those less renowned monuments (Alfajeria in Saragossa, Casa de Mesa in Toledo, the Conventual Fortress in Merida). The presented multitude of the fields of applied craftsmanship – from the medallions to the carpets – indicates how much Spanish art owes to the Arabian influences. The included pictures aim to make the reader realise the scale of the architectural achievements and the decorating artistry. The overview describes only the artefacts – while only giving hints to the spiritual accomplishments.

Key words: Arabs, Iberia, Spain, fine arts, architecture, cultural diversification.